

УДК 1.316.3:[008:32]

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v055.2025.3>**З. С. Вихованець**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1653-5873>*кандидат філософських наук, доцент,**доцент кафедри іноземних мов з курсом латинської мови та медичної термінології**Вінницького національного медичного університету імені М. П. Пирогова*

СУСПІЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН ТИПОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДІЇ В КОНТЕКСТІ БУТТЯ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ

Постановка проблеми. Збройний напад на територію суверенної Української держави 24 лютого 2022 р. кардинально змінює геополітичний ландшафт політичної мапи світу. Воєнна перебудова щосекундної діяльності людини в умовах збройного протистояння призводить до нового осмислення соціального життя – складається ситуація неповторного історичного драматизму, в умовах якого феномен громадської думки під впливом терористичної агресії набуває характеру специфічного інформаційно-символічного спілкування. Варто відзначити, що першочергові інтелектуальні студії аналізу можливостей реалізації творчого потенціалу діючої особистості визначаються не стільки засадами, причинами або зв'язками соціокультурного буття, скільки нестандартними способами пояснення складних життєвих ситуацій та новітньою методикою прогнозування майбутніх шляхів геополітичного калейдоскопу суспільних перетворень. Збереження Україною державницького суверенітету, повоєнна відбудова європейської міцної країни, а також визначення базовою цінністю державотворчих процесів життя та заможність її громадян – набуває сьогодні значущості суспільної мрії, особливо, якщо це стосується ідеалів миру й добробуту. Миттєва реакція суспільства на кризові явища воєнного стану суттєво відрізняється від науково-прийнятого методу соціокультурного підходу як творчості. До процесу дослідження об'єктивного характеру механізмів функціонування соціальної дії та можливих стратегічних доктрин процесу державотворення, додається аналіз емоційного стану довіри громадян до омріяних символів заради вирішення щоденних проблем у життєдіяльності суверенного індивіда. Розбіжність між втіленою у суспільній думці мрією-символом і реальною ситуацією трагічного буття зумовлює нові критичні зміни у конституції соціально-діючої особи, яка складається з духа, самого повсякденного життя/виживання та його принципової громадянської позиції – саме такий підхід формує постсучасну типологію соціальної дії. Зазначені константи виконують особливу онтологічну функцію: дух уособлює собою найближчу мету екзистенції самореалізації,

вітальний рівень тілесного буття та світ внутрішнього усвідомлення особистісного «Я» визначають спосіб існування мрійно-символічного духовного світу. Структура такого життєвого простору несе в собі суспільно-історичний сенс, тому колективне «Я» стає обов'язковою складовою для розуміння існування людини у різних історичних епохах і культурах.

У період гострої соціальної кризи людське життя набуває трагічного змісту, критично зростає прагнення відчутти сенс свого існування та змістовне наповнення суспільної реальності даного історичного періоду, яке, своєю чергою, спирається на традиції та історичний досвід життєбудівництва певної етнонаціональної спільноти. Природний потенціал постнекласичної типології соціальної дії формує своєрідну просторово-часову основу, яка актуалізується завдяки наскрізним утворенням етноментального духу нових смислових координат та забезпечує стратегію практичних життєвих звершень суб'єкта соціальних відносин. Саме у такі моменти історичних катастроф формується стійкий соціальний механізм духовно-ціннісного потенціалу обороноздатності країни, який уособлює собою певний спосіб реалізації системної взаємодії нормативно-правового та воєнного регулювання в країні з метою захисту свого державницького суверенітету. Ба більше, споконвічна проблема: «захисту суспільних ціннісних устоїв» виникає кожний раз у повсякденних практиках: «коли прагнуть підкреслити думку, що перехід від обговорення до рішення включає в себе суверенний акт, який не зможе знищити ніякій раціональний розрахунок, ніяка божественна математика, ніякій принцип достатньої підстави. Водночас з тим, як Свобідна Воля приймає рішення втягнутися або ні у будь-яке окреме дійство, вона визначає (кожний раз і саме для даного особливого випадку) порядок першості серед своїх радників» [11, с. 311], – як бачимо, підтримка традиційно прийнятих способів організації колективної взаємодії в умовах демократичного устрою суспільних інституцій забезпечується, виключно, правом вільного волевиявлення суверенного індивіду.

Отже, природну властивість прагнення соціального порядку в життєвому світі людини створює процедура пластичної видозміни ідеальної типології соціальної дії, яка має історично-темпоральний характер свого існування та проявляється в різноманітних організаційних формах соціальної структури. Способом органічного поєднання соціокультурних, духовно-символічних і господарсько-економічних надбань у процесі життєдіяльності етнонаціональної спільноти, особливо у періоди воєнних станів, стає процес концептуалізації ціннісно-смыслового виміру діяльності людини, яка: «розкриває ту єдність екології, онтології і праксеології, що забезпечує тривке існування цивілізаційних систем» [4, с. 27]. Можемо стверджувати, що різноманітні форми збереження історичної пам'яті, соціальний досвід і мілітарні практики завжди виконували функцію запобіжника у спробах руйнації традиційно прийнятих способів організації колективної взаємодії та консолідації українського суспільства на основі тисячолітнього потенціалу духовно-ціннісних надбань, тому безперечно актуальною залишається проблематика суспільно-історичної динаміки змін і формування демократичних форм устрою соціального життя завдяки інтегративному феномену пластичної видозміни ідеальної конструкції самої соціальної дії.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Необхідно відмітити, що теоретико-методологічний аналіз концептуалізації природної взаємодії таких структурних складових суспільного буття: «соціальні практики у глобалізованому вимірі → мрії-символи духовного світу → етноментальна унікальність реалізації державницького суверенітету» є комплексно представленим у творах таких вітчизняних науковців, як О. Бочковський, Я. Грицак, А. Єрмоленко, С. Кримський, В. Лях, М. Попович, М. Степико, В. Шевчук, Н. Яковенко та багатьох ін., що підкреслює актуальне значення сучасного діяльнісного підходу в опануванні проблем зазначеної тематики соціально-філософського знання. Так само, варто відзначити праці таких відомих західних мислителів, які були присвячені аналізу онтологічних засад існування соціальної реальності та ціннісно-смысловим принципам життєдіяльності людини – це твори А. Бадью, М. Вебера, В. Віндельбанда, Е. Дюркгейма, Н. Лумана, Ф. Ніцше, Г. Ріккєрта, приміром, на думку Ю. Габермаса: «лише проблематизуюча сила критичного досвіду відокремлює підґрунтя життєвого світу від його знання, яке лежить на передньому плані. При цьому й сам досвід відокремлюється відповідно з практичними формами спілкування від того, що існує у світі речей і подій, осіб та історій, в які вpleтені особи. Інструментальний світ та зв'язки

обставин конститууються в маніпулятивних стосунках з речами та подіями» [2, с. 315]. Зокрема, поведінкові схеми суб'єкта соціальних відносин, включаючи розгляд їх нормативно-інституційних засад, представлені в роботах П. Бурдьє, Ю. Габермаса, Е. Гуссерля, Р. Емерсона, Т. Парсонса, Дж. Хоманса, А. Шютца, а також у розвідках таких вітчизняних дослідників, як Ю. Бауман, М. Бойченко, В. Додонова, А. Лактіонова, Пролеєв С. та багатьох ін. Наступне показове відношення до актуального змісту означеної проблематики стає думка видатного вітчизняного філософа С. Кримського про те, що: «діяльність людини має матеріальний, предметний та потенційний аспекти. Перший з них характеризує предметно-змінюючу активність, здатність людини бути причиною змін у світі, а другий – розкривається певними потенціалами. До них належать: потенціал інтенціональності, що визначається мірою залученості до духу та самодіяльності; потенціал екстенсивності, що міряється простором чи сферою випробування різних можливостей дії та потенціал орієнтації, що характеризується цілепокладанням, смисловизначенністю взагалі» [4, с. 49].

Метою даної публікації є дослідницька спроба запропонувати комплексний соціально-філософський аналіз природних властивостей та суспільно-історичної динаміки змін ідеальної типології соціальної дії у контексті аксіологічного виміру етнонаціонального буття людини, відповідно, було сформовано перелік поставлених завдань зазначеної розвідки: 1) проаналізувати процес суспільно-історичної динаміки формування демократичних принципів устрою соціального буття етнонаціональної спільноти завдяки діяльнісному феномену змін ідеальної типології соціальної дії; 2) окреслити специфіку розуміння ідеальної конструкції соціальної дії в межах філософії теїзму як способу концептуалізації цілісного буття людини та соціального порядку; 3) здійснити культурно-семантичний аналіз процедури наповнення змістом таких базових понять: інтегративний феномен ідеальної конструкції соціальної дії, етноментальна унікальність державотворчого процесу, особливості філософського теїзму як основи формування цілісного соціуму глобалізованого світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одразу зазначимо, що логіка визначення базових понять у сучасному соціально-філософському дискурсі, зокрема, й феномен постсучасної типології соціальної дії пропонується розпочати з метафізичного підходу до розуміння й освоєння людиною процесів перетворення у світі. Особливості семантики понять етносу та нації порівняно із загальноновживаним значенням цих термінів проявля-

ється на рівні лексичного значення та криється в специфічному прояві полісемії, а також у прагматичному аспекті історичних форм суспільного устрою, специфіку якого й визначає інтегративний феномен ідеальної конструкції соціальної дії: «соціальна дія є основним способом функціонування соціальної раціональності. Навколо одиничного акту соціальної дії, як навколо ядра, обертається, в кінцевому рахунку, все багатство соціального, включаючи раціонально організовані інститути соціального порядку» [3, с. 200]. Варто зазначити, що кожний тип соціальної раціональності в сучасному соціально-філософському дискурсі наділений специфічними рисами, має пластичний характер і здатний змінювати своє смислове навантаження в залежності від особливостей етноментального середовища певного історичного періоду.

Отож універсальний характер критеріїв диспозиції раціональність/ірраціональність дотепер залишається відкритою темою для міждисциплінарного методологічного семінару фахівців – це підтверджує позицію розширення значення типів постнекласичного дискурсу соціальної раціональності та відокремлення її від категоріальної науковості, як пошуку «істинного знання» у межах об'єктивних закономірностей. Втім єдино-незмінним фактором, який об'єднує багатовекторність такого селекційного підходу в ідеальну типологічну конструкцію, залишається роль і вплив самої діючої особистості. Необхідно звернути увагу на той факт, що в умовах цифрових пріоритетів глобалізованого світу активно розгортається процедура заміщення поняття абстрактного індивіда на концепт «соціального суб'єкта діяльності». Особливо зараз, кожна діюча особа вільно може опанувати наявний технологічний інструментарій мережевого сервісу, щоб бути діяльнісно включеним у розгалужену структуру державно-політичних відносин і свідомо займати активну громадянську позицію з їх формування, звертаючись до історично закріпленого духовно-ціннісного потенціалу своєї етнонаціональної спільноти. Ідеї «тактичного» рівня регулювання зазначених процесів було представлено у такому міркуванні: «теоретична раціональність політичного передбачає створення світу ідеалізованих сутностей; на противагу їй прагматична раціональність орієнтується на конкретні особливості наявного суспільства та обставини його існування. Теорія бере до уваги сутність речей; прагматичний розум враховує передусім *реальний потенціал сил*, які утворюють соціальну дійсність і взаємодію в ній» [7, с. 303], – тобто, такий своєрідний вид політичної прагматики надає можливість дієвцю раціонально оцінити історичні умови та стан структури суспільства, основних суб'єктів полі-

тичного життя і т. д., що забезпечить формування певної стратегії дій на визначений період. Натомість, унікальність державотворчого процесу, як такого, не може бути обмежена, виключно, політичною прагматикою, він може повноцінно відбуватися тільки з урахуванням гносеологічного аспекту різноманіття типології раціональностей, виокремлення історичної специфіки соціального типу раціональності у ситуації поєднання її теоретичних і прагматичних способів реалізації.

Загалом, на фоні стрімких соціально-економічних проривів у поступі світового господарства спостерігається широке розширення кола теоретико-методологічних підходів у дослідженні феноменальних можливостей теорії соціальної дії, яка формувалася протягом всієї історії розвитку філософської думки, починаючи з античних часів й до періоду ситуації глобальних змін суспільного буття після сучасності. Проте на думку М. Вебера суспільство в цілому або будь-які форми колективної взаємодії не можуть бути суб'єктами соціальної дії, зазначену функцію виконують тільки окремі індивіди – таке своєрідне розуміння та однозначність студійної позиції вченого викликає у подальшому науковому дискурсі цілу низку критико-методологічних дискусій між найбільш провідними інтелектуалами останніх двох століть історії гуманітарних досліджень. Зацікавленість М. Вебером теорією соціальної дії в кінці XIX – початку XX ст. є абсолютно виправданою у зв'язку з тим, що на той момент спостерігається бурхливе зростання наукових розробок у сфері ефективного вирішення економічних проблем і дослідження антропологів соціокультурних принципів розвитку на прикладі первісних суспільств. Ба більше, в контекст соціологічних теорій активно починають просочуватися дослідницькі студії соціальних антропологів і, відповідно, розширюється термінологія соціальних інститутів, а також ідеї економістів стосовно дослідження діяльності окремого індивіда, його мотиваційна позиція у підприємницькій діяльності, ефективні методи зацікавлення та стимулювання праці тощо. Причому концепція класової нерівності вже перестає займати центральне положення в системі обґрунтування соціальних перетворень.

У контексті зазначеного діяльнісного підходу, необхідно звернути увагу на тезу про те, що саме ціннісно-раціональний тип соціальної дії спрямовується на досягнення тієї або іншої мети, виходячи з індивідуального рівня реалізації, причому в основі певного рішення завжди є присутньою прихована ціннісна установка, яка була сформована довготривалим соціокультурним впливом відповідної етнонаціональної спільноти. Суверенний індивід глобалізованого світу має можливість як онлайн, так й офлайн отримати доступ до будь-

яких існуючих у цьому світі видів ціннісних систем, культур, релігій тощо. Він самостійно може обирати, яких саме принципів, правил і норм закону бажає дотримуватися та якими засобами реалізації своїх особистісних прагнень користуватися, але так чи інакше йому прийде спочатку зорієнтуватися на традиційно-прийнятні норми свого етноментального простору в його діяльній вияві, тобто відбувається процес поступового переходу функцій етогенезу на творчі принципи існування цілісного соціуму. Отож формування національного духовно-ціннісного потенціалу відбувається протягом тисячоліть, залежить від екосередовища, яке визначає природні умови праці, від специфічних соціокультурних і господарсько-економічних можливостей розвитку певного народу, який у процесі діяльсного освоєння свого життєвого простору історично набуває свої ментально-семантичні особливості.

Аналізуючи історіографію дослідження ідеальної типології соціальної дії М. Вебера, можна спостерігати процес цивілізаційного закріплення принципів сталого соціального порядку завдяки історично сформованим ціннісно-нормативним структурам суспільного буття. Своєю чергою, фундамент такого порядку створює конструкція певних соціальних інституцій, яка уособлює собою комплекс соціально-економічних і нормативно-правових взаємовідносин зафіксованих у соціокультурному просторі етнонаціональної спільноти. Мова йде про те, що окремі складові соціального порядку сформовані на основі здійснення певних соціальних дій, кожна з яких включає в себе: по-перше, звичаї, принципи та норми соціальної поведінки, які є базовими соціокультурними засадами; по-друге, мотивацію та уявлення дієвця, який обирає і використовує відповідний комплекс таких програм у соціальних практиках реалізації свого повсякденного життєзабезпечення. По-суті, етноментальний рівень соціокультурних норм формується колективними зусиллями генетично-спорідненої цілісної спільноти людей на території свого природного ареалу століттями та забезпечує формування невід'ємної сутності сучасної людини – її національної ідентичності: «етноментальність виникла та існує завдяки різноманіттю самої природи й досвід кожного етносу що до всебічного опанування «свого» природного ареалу є для людства безцінним. Так що, з одного боку, виборюючи етнічне розмаїття, людство виборює духовність як запоруку його виживання взагалі. З іншого боку, постійно відтворюючи свій менталітет, кожний етнос виконує духовно-гомеостазову функцію не тільки по відношенню до себе, а й по відношенню до всього людства» [9, с. 58], – тому порушення соціального порядку безпосередньо пов'язане зі світогляд-

ними та мотиваційними чинниками у поведінці діючої особистості.

Своєю чергою, Г. Ріккерт наполягає на думці, що розгортаючи аналіз поняття світу як такого, з'ясовується, що це поняття складається не з суб'єкту й об'єкту, а з трьох таких царин як діяльність, цінності та смисл. Причому діяльність є цариною розгалуженої системи об'єктивного наукового знання, до нього ж він відносить й оціночні висновки суб'єкта, тому безпосередньо: «філософія починається там, де починаються проблеми цінностей» [14, с. 463]. Ба більше, сфера моралі не може бути системно-структурованою, так як вона формується на фрагментарних концептуальних схемах, складові якої за відсутності контексту втрачають будь-яке значення. На думку Е. Макінтайра у нас є лише примарний симулякр моралі, причому постійно відбувається багатогранний процес змін в її ключових проявах. Він звертає увагу на той факт, що ми здебільшого втратили як теоретичне, так і практичне розуміння моралі: класичне уявлення про універсальний моральний кодекс, який був би прийнятним у вигляді беззаперечної єдиної цінності для всіх представників певної спільноти, розпадається на безліч етичних симулякрів, що призводить до поступової заміни моральної регуляції на більш ефективні нормативно-правові засоби суспільної організації. Мусимо підтвердити, що за дію хтось завжди повинен відповідати: «суб'єкт має бути спроможним дати раціональне пояснення своїй дії. Якщо ми спостерігаємо явно цілеспрямовану дію людини, проте не знаходимо їй розумного пояснення, ми перебуваємо у безвиході, як розумово, так і практично. Ми не знаємо, як на це реагувати... Таке стається коли ми потрапляємо в чужорідну культуру або навіть в чужорідну спільноту в межах власної культури...» [6, с. 310]. Власне, у повсякденних практиках своїх життєвих турбот діюча особа не завжди обирає максимально раціональний шлях досягнення визначених цілей, вона часто здійснює свою діяльність під впливом емоційного стану, соціальних статусних можливостей і культурно-ціннісних мотивацій. Відповідно, звертаючись до змісту цілераціонального типу дії М. Вебера, можемо спостерігати процес формування своєрідного ідеального конструкту в розумінні раціональної складової мотиваційного виміру соціальної дії. Наразі відомою тезою протестантської етики є положення про те, що чим успішніша діяльність людини протягом життя, тим більшими в неї є шанси на спасіння. На основі цього з'являється можливість виникнення етично-раціональної регламентації життя пов'язаної з технічними та економічними раціоналізмом.

Отже, смислова трансформація класичної ідеї соціальної дії М. Вебера в обґрунтовану теорію

раціональної комунікативної дії у межах сучасного постмодерністського проекту забезпечує не стільки розуміння діяльній природи людини, скільки оволодіння дією так само, як і об'єктивним світом предметних, актуальних і потенційних речей. Основу такого соціального порядку створює ідеальна типологія соціальної дії, яка має історичний характер свого формування і проявляється в різних соціальних структурах. Звідси впливає ідея поєднання соціально-економічного та духовно-культурного проєктів формування життєдіяльності суспільства, а процес їх реалізації та спосіб органічного поєднання забезпечує механізм концептуалізації цілісного людського буття та соціального порядку, тому вже сьогодні відбувається процедура заміщення поняття абстрактного індивіда концептом «соціального суб'єкта діяльності». Такий суб'єкт є включеним у розгалужену мережу суспільних відносин і проводить активну громадянську політику з її формування на засадах історично сформованого духовно-ціннісного потенціалу. По-суті, виправданість моральних норм залежить від їхньої здатності сприяти оптимальному розвитку, добробуту й зводити до мінімуму патологічні прояви, але ж у процесі практичної реалізації завдань повсякденного життя: «більшість людей хитаються між різними системами цінностей і тому ніколи повністю не розвиваються в тому чи іншому напрямку. Їм не властиві а не великі чесноти. Ані великі хиби. Як це прекрасно висловив Ібсен у «Пер Гюнті». Вони схожі на стерту монету. У людини немає самості, немає ідентичності, і вона боїться зробити собі це відкриття» [10, с. 188].

Застосувавши дослідження типології соціальної дії М. Вебера, можна здійснити аналіз механізму сталого соціального порядку завдяки ціннісно-нормативним структурам, які були сформовані в культурі суспільства. Зауважимо, що терміни нація та національність розглядаються одними з перших Ф.Й. Нойманом та Ал. Кірхгофом, причому ними не було визначено жодного об'єктивно-однозначного критерію народу, тобто «народ» є чимось істотно суб'єктивним, виявом певного змісту свідомості. Умовним засновником націології можна вважати Й.Г. Гердера, коли він наприкінці XVIII ст. передбачив майбутнє значення такого історичного чинника, як розуміння нації у Європі, на його думку нація – це природний орган, а держава «штучний витвір». Український соціокультурний простір включає в себе складну конфігурацію поєднання ціннісно-раціональних дій, чим саме забезпечує формування характерних рис національної традиції побудови соціального процесу життєдіяльності: «модерні нації розвинулися впродовж останніх майже двох століть із народів, що утворились протягом кіль-

канадцяти попередніх століть. Модерна нація – кінцевий вияв новітнього культурно-історичного процесу. Народ – це давній витвір не лише історичного, а й природного процесу, вихідними моментами якого були розпорошені племена, поріднені кров'ю, тобто спільним походженням. Територія, як спільна батьківщина, об'єднувала народи. Історія моделювала їхню душу, тобто свідомість власної відрубності та самобутності. Модерна нація – витвір цієї національної свідомості та волі до незалежного існування» [1, с. 117]. Отож наша авторська позиція полягає у тому, що саме державний устрій країни є вищою організаційною формою інтегративного феномену соціальної дії, як основного способу функціонування соціальної раціональності на засадах етноментальних принципів сумісної діяльності суверенних індивідів епохи після сучасності.

Своєю чергою, філософський контекст теорії соціальної дії, на відміну від психологічного емоційно-оціночного вимірювання поведінки людини, а також од соціологічного аналізу потреб, мотивів і т. п. соціального діяча, вирізняється тим, що: «навколо одиничного акту соціальної дії, як навколо ядра, обертається, в кінцевому рахунку, все багатство соціального, включаючи раціонально організовані інститути соціального порядку... Саме аналіз соціальної дії дозволяє виокремити об'єктивні та суб'єктивні компоненти індивідуальної поведінки (мікрорівень), суспільного устрою (макрорівень), а також самої соціальної теорії» [3, с. 201]. Певна структура координат соціальної дії завжди має суб'єктивний характер, бо сукупність таких елементів як засоби, цілі, відповідні історичні умови суспільного ладу та соціально-економічного устрою є елементами свідомості самого діяча – всі вони підпорядковані нормативній орієнтації та спрямовані бути реалізованими у майбутньому, тільки так вони зможуть стати об'єктами спостереження. У даному контексті своєрідна спроба Т. Парсонса методологічно поєднати суб'єктивістську позицію М. Вебера й об'єктивістську альтернативу аналізу соціальної дії Е. Дюркгейма, по-суті, закінчилася перевагою другого підходу, а також появою ряду недоліків «соціології без людини». Реакцією вже на виникнення подібних методологічних відмінностей у підходах Т. Парсонса стає системне оформлення ідей А. Шютца про існування соціальної структури, як результату взаємодії діючих осіб, а також думок Е. Гуссерля про «життєвий світ» і «природні настанови» людського досвіду в єдину теорію феноменологічної соціології. Основні підвалини якої забезпечує та сама світоглядно-сміслова опінія про те, що соціальний світ є витвором нашої свідомості.

Отож, формулюючи проміжні висновки, можемо звернутися до колективної думки вітчизняних фахівців: «якщо для Вебера лише цілеспрямовані, осмислені дії можуть стати предметом наукового аналізу..., то для Шютца – в основах феноменологічної соціології лежить, передусім, поняття суб'єктивного значення дії, особистого смислу. Саме це розуміння діючою особою залежності мотивів та цілей від її біографічно визначеної ситуації має на увазі суспільствознавець, коли говорить про суб'єктивне значення. Строго кажучи, лише діюча особа знає, що робити і чому вона це робить» [8, с. 51]. Між іншим, слід зазначити, ще одну своєрідно-інтелектуальну спробу «повернення людини до соціології», а також, використовуючи різноманітні приклади прийняття ефективних рішень діючою особою для отримання найбільш корисного результату для себе, вони формулюють універсальний «закон вигоди», як принципову позицію соціальної поведінки людини незалежно від суспільно-історичного часу та нормативно-правових умов. Отож «теорії соціальної дії заплутуються в об'єктивностях та суб'єктивностях, не в змозі їх логічно сумістити; відтак позитивний бік теорій соціальної дії перетворюється в її недолік» [8, с. 52], – погоджуючись, в принципі, з таким методологічним «відчаєм», мусимо зазначити, що іншої перспективи з'ясувати проблематику соціальної поведінки суверенного індивіда у мозаїці суспільного буття неможливо, тому теоретико-методологічні колізії диссенсусного змісту комунікативного процесу епохи після сучасності та пошук шляхів смислів сумісності є темою окремої дослідницької уваги.

Продовжуючи соціально-філософський аналіз ідеї А. Шютца про «смысловий стрибок» на прикладі переходу од релігійного досвіду до щоденних практик повсякденності, можемо підкреслити необхідність як раціональної, так й емоційної перебудови людини при переході з однієї до іншої замкнутої системи значень. До того ж нам хотілося б звернути увагу на узгоджену більшістю дослідників конституцію діючої особистості, яка є основою класифікації ідеальної типології соціальної дії та складається з духу, життєвої сили та морально-етичних принципів суверенного індивіда. Зазначені константи мають особливе онтологічне значення: дух уособлює собою найближчу мету екзистенції самореалізації, вітальний рівень тілесної будови та внутрішнє емоційне «Я» визначають спосіб буття духу, а потенціал морально-етичних цінностей утворює свого роду просторово-часову основу, актуалізуючи завдяки наскрізним утворенням духу нові смислові звершення етнонаціональних процесів. Отож структура такого соціально-культурного простору несе в собі суспільно-історичний сенс, тому колективне

«Я» стає обов'язковою складовою для розуміння існування людини у різних історичних епохах і культурах. У такому контексті: «суттєво важливі культурні зразки, тобто комплекси значення, вони можуть породжуватися та зберігатися у якості доступних ресурсів для дії в інших системах лише у тому випадку, якщо мають місце процеси дії, що спрямовані, головним чином, на створення чи збереження таких зразків» [13, с. 698], – тому саме філософський теїзм завдяки своїм формам існування забезпечує відтворення базових цінностей культурно-релігійного характеру. Ба більше, епістемологічне обґрунтування філософії теїзму можемо спостерігати у працях таких дослідників різних історичних періодів, як Августин Блаженний, В. Зеньковський, П. Юркевич, приміром, П. Ліницький вважав, що філософія є особливою формою самоусвідомлення людського духу та вінцем розвитку національної культури. На його думку, зважаючи на те, які філософські традиції розвиваються у межах певної національної культури, можна судити про особливості світосприймання і світорозуміння певної нації, а саме такий підхід і створює умови легітимації філософії теїзму [5].

Відразу зазначимо, що розуміння «філософського теїзму» завжди має характер філософської концептуалізації, яка здійснюється на засадах певної соціально-релігійної традиції й має конкретний культурно-семантичний вимір. У контексті проблематики нашого дослідження, можемо стверджувати, що феномен соціальної дії в конструкціях філософського теїзму уособлює собою унікальне поєднання центральних ідей християнської православної традиції та базових принципів європейської філософської думки. Європейська культурна традиція на будь-якому історичному етапі свого розвитку постійно ототожнювала релігію з теїзмом, визнаючи пізнавальні та нормативні можливості філософії. Результатом такого поєднання стає ситуація поступової легітимізації філософського теїзму разом з процесом набуття християнською теологією наукового саморозуміння, тобто саме філософія починає виконувати функцію наукової рефлексії й саморефлексії у західній християнській теології. Ба більше, Т. Парсонс також визнає релігію базовим чинником, який формує основні ціннісні орієнтації у функціонуванні суспільних інституцій. З точки зору авторської позиції, ціннісні конструкції символічних значень філософського теїзму мають принципове значення у комунікаційних процесах соціальної взаємодії, вони формують глибинні засади у визначенні норм і правил людської поведінки, тобто здійснюють безпосередній вплив на дієві форми досягнення бажаних цілей суверенним індивідом у виборі певних альтернатив. Людина

у реальному житті кожного разу не може обирати максимально раціональний шлях реалізації своїх життєвих задумів, вона діє в умовах постійної вібрації свого емоційного стану, ситуативного впливу змін особистих можливостей різноманітного характеру та періодичного загострення соціально-політичної ситуації у кризові моменти історичного плину подій. Відповідно, звертаючись до цілераціонального типу дії М. Вебера, можемо стверджувати, що він надає нам теоретико-ідеальний конструкт для розуміння раціональної складової мотиваційного виміру соціальної дії, приміром, у системі поглядів такої конфесії християнства як протестантизм було сформовану тезу про те, що чим успішніша діяльність людини протягом життя, тим більшими стають її шанси на Спасіння. Відповідно з'являється можливість виникнення етично-раціональної регламентації життя тісно пов'язаної з технічними та економічними раціональними підходами [15].

Принагідно нагадаємо, що людина у концептуальних підходах філософського теїзму єдина в світі істота яка об'єднує собою тварну природу та буття Абсолюту. Ідея триєдиної структури людини у християнській теології набуває в системі соціальних відносин свого діяльнісно-практичного значення: відбувається концептуалізація цілісного образу людини. Ціннісно-символічний зміст філософського теїзму також проявляється на рівні лінгвістичного аналізу, він дозволяє конструювати не лише термінологічне розуміння, а й забезпечує формування такого категоріального апарату, який уможливує охоплення цілісного світу у всезагальному значенні та надає можливості поняттєвого узагальнення досвіду. Водночас, формуючи відчуття приналежності до такого способу бачення дійсності кожного окремого члена спільноти, адже: «категорії – це, головним чином, колективні уявлення» [12, с. 192], – тому, лише описаний за їх допомогою світ стає «своїм» світом, відображаючи саме той спосіб життя, у якому існують ті або інші етнопонаціональні спільноти. Водночас сформовані у межах релігійних уявлень поняття безпосередньо стосуються й повсякденної регламентації життя суспільства, перетворюючи його не просто у певну сукупність індивідів, які проживають на певній території та ситуативно пов'язані спільними інтересами, а генерує ціннісно-сміслову підґрунтя співжиття та призводить до формування цілісного соціуму. Такий підхід демонструє положення про те, що релігійне сприйняття завершує оформлення розуміння взаємодії людини і світу, розділяючи світ як природне довкілля, так і комунікаційний світ між людьми, який вибудовується завдяки інтегральному феномену соціальної дії.

Слід зазначити, що смислотворюючий контекст соціальної дії є завжди спрямованим на

досягнення тієї або іншої мети завдяки індивідуальному рівню реалізації, але в основі такого рішення знаходяться сформовані авторитетним зовнішнім впливом ціннісні настанови. В умовах демократичного суспільного устрою людина вільно може обирати яку саме ціннісну установку підтримати та самостійно визначити засоби досягнення бажаної мети, але при цьому цінність, як така, вже є сформованим поведінковим образом і представлена у культурно-нормативному житті суспільства. Ба більше, глибока віра у певні моральні ідеали спонукає багатьох людей свідомо здійснювати жертвні вчинки заради своїх близьких і співвітчизників. Для соціокультурного простору наявність цілих історичних періодів побудованих на ціннісно-раціональних діях великих мас людей носить характер національної традиції. Формування такого ціннісного потенціалу має свої ментальні особливості та соціально-економічні умови розвитку певної етнопонаціональної спільноти. Відштовхуючись од ідей типології соціальної дії М. Вебера, можна здійснити аналіз механізму сталого соціального порядку завдяки ціннісно-нормативним структурам, які були сформовані у традиційній культурі суспільства. Вітчизняний культурний простір включає в себе складну конфігурацію поєднання ціннісно-раціональних дій, чим саме забезпечує формування характерних рис національної традиції побудови соціальної життєдіяльності: «діяльність, яка охоплює і специфіку цілереалізації, і широку галузь смислотворчості та випробування різних можливостей, ми будемо називати життєдіяльністю. Це та широка сфера, яку в її актуалізованій формі в марксистській літературі називали практикою. Термін «життєдіяльність» вживається тут лише для підкреслення не тільки актуальних, а й потенційних сфер людської присутності у світі, для констатації множинності його форм» [4, с. 51], – тому фундамент сталого соціального порядку створює конструкція певних соціальних інститутів, вона є вмонтованою у мережу соціально-економічних і правових відносин зафіксованих в культурному просторі певного народу. Мова йде про те, що окремі елементи соціального порядку складаються з певних соціальних дій, кожна з яких включає в себе як соціальний норматив, що є присутнім в культурі, так і мотивацію й уявлення суверенного індивіда, який ці нормативи практично застосовує. Власне, культурний норматив формується століттями та зберігається дієвцем у повсякденних практиках підтвердження своєї національної ідентичності, відповідно, порушення соціального порядку безпосередньо пов'язане зі світоглядними та мотиваційними чинниками діючої особистості.

Висновки та перспективи подальших пошуків. Підсумовуючи наші дослідницькі зусилля, можемо резюмувати такі положення: 1) здійснюючи аналіз механізму сталого соціального порядку завдяки ціннісно-нормативним структурам соціальної дії, можемо стверджувати, що у сучасному світі кожна нація у будь-який критичній ситуації свого існування звертається до історичного досвіду власного шляху в цивілізаційному поступі, спирається на сформовану архітектоніку духовного світу та ціннісні уявлення про навколишню дійсність, створює свої моделі соціального порядку та стратегії майбутнього; 2) природний потенціал постнекласичної типології соціальної дії формує своєрідну просторово-часову основу, яка актуалізується завдяки наскрізним утворенням етноментального духу нових смислових координат та забезпечує стратегію практичних життєвих звершень суб'єкта соціальних відносин; 3) саме державний устрій країни є вищою організаційною формою інтегративної типології соціальної дії, як основного способу функціонування соціальної раціональності на засадах етноментальних принципів сумісної діяльності суверенних індивідів епохи після сучасності; 4) ідеї філософського теїзму завжди носять характер філософської концептуалізації, яка здійснюється на засадах певної релігійно-культурної традиції та має конкретний історико-семантичний вимір, у його межах інтегративні можливості постнекласичної типології соціальної дії забезпечують процес унікального поєднання духовного потенціалу християнської традиції та сучасної соціально-правової структури базових європейських цінностей для забезпечення принципово-стабільних засад функціонування соціального порядку глобалізованого світу; 5) особливо зараз, ціннісно-європейське розуміння індивідуальної свободи набуває якісно нової ознаки, яка проявляє себе у процесі постійного засвоєння морально-правових норм сумісного існування, тому запорукою сучасної самореалізації суб'єкту соціальних відносин виступає наявність та можливості прояву його внутрішньої свободи та передбачає критичне ставлення людини до зовнішніх впливів і збереження себе як цілості.

Отже, діяльнісний феномен пластичної видозміни ідеальної конструкції самої соціальної дії виконує функцію органічного поєднання соціокультурних, духовно-символічних і господарсько-економічних надбань у процесі життєдіяльності етнонаціональної спільноти, особливо у періоди воєнних станів, а процес концептуалізації ціннісно-смислового виміру діяльності людини призводить до появи нових принципів, правил і способів формування демократичних форм державного управління. Смислова трансформація класичної теорії соціальної дії М. Вебера в обґрун-

товану теорію раціональної комунікативної дії у межах постмодерністського проекту забезпечує не стільки розуміння діяльнісної природи людини, скільки оволодіння дією так само, як і об'єктивним світом предметних, актуальних і потенційних речей. Інтегративна структура координат індивідуальної реалізації соціальної дії завжди має суб'єктивний характер, бо сукупність таких елементів як засоби, цілі, відповідні історичні умови суспільного ладу та соціально-економічного устрою є елементами свідомості самого дієвця – всі вони підпорядковані нормативно-правовій орієнтації та спрямовані бути реалізованими у глобальній перспективі планетарного устрою світспільноти, тільки так вони зможуть стати об'єктами етнокультурного спостереження та дослідження майбутніми поколіннями своїх нащадків.

Література

1. Бочковський О. Вступ до націології. *Генега*. 1995. № 1(3). С. 112–127.
2. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ. *Комунікативна практична філософія* : підручник / пер. Єрмоленко А. Київ : Лібра, 1999. С. 287–324.
3. Додонова В. І. Постнекласичний дискурс соціальної раціональності : монографія. Донецьк : Вид-во Дон НУ, 2011. 340 с.
4. Кримський С. Запити філософських смислів. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2003. 240 с.
5. Ліницький П. І. Про форми і закони мислення. Харків, 1895. 152 с.
6. Макінтайр Е. Після чесноти: дослідження з теорії моралі. Київ : Дух і література, 2002. 438 с.
7. Пролеєв С. В. Метафізика влади : монографія. Київ : Наук. думка, 2005. 324 с.
8. Соціальні практики в глобалізованому вимірі / Попов Б.В. та ін. Київ : Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ, 2009. 292 с.
9. Феномен нації: основи життєдіяльності / за ред. Б.В. Попова. Київ : Товариство «Знання», КОО, 1998. 264 с.
10. Фромм Е. Революція надії. *Сучасна зарубіжна соціальна філософія. Хрестоматія* : навч. посібник / Упоряд. В. Лях. Київ : Либідь, 1996. С. 135–192.
11. Descombes V. Philosophie par gros temps [The Barometer of Modern Reason: On the Philosophies of Current Events]. Oxford University Press, 1993. 321 p.
12. Durkheim E. The Elementary Forms of Religious Life. New York ; London ; Toronto ; Sydney ; Tokyo ; Singapore : The Free Press, 1995. 535 p. URL: https://monoskop.org/images/a/a2/Durkheim_Emile_The_Elementary_Forms_of_Religious_life_1995.pdf
13. Parsons T. The Structure Of Social Action. Illinois : The Free Press Glencoe, 1949. 835 p.
14. Rickert H. Die Philosophie des Lebens : Darstellung und Kritik der philosophischen Modeströmungen unserer Zeit. Tübingen : Verlag von Mohr, 1920. 212 p. URL: <https://archive.org/details/>

diephilosophiede00rickuoft/diephilosophiede00rickuoft/page/n3/mode/2up

15. Weber M. The Protestant ethic and the spirit of capitalism. London ; New York : Routledge, 1992. 324 p. URL: <https://archive.org/details/protestantethic00webe>

Анотація

Вихованець З. С. Суспільно-історичний феномен типології соціальної дії в контексті буття етнонаціональної спільноти. – Стаття.

Стаття присвячена соціально-філософському аналізу природного потенціалу постнекласичної типології соціальної дії, яка актуалізується завдяки наскрізним утворенням етноментального духу нових смислових координат та забезпечує стратегію практичних життєвих звершень суб'єкта соціальних відносин. У ситуації таких історичних катастроф, якою є повномасштабна агресія та політика терору проти мирного населення з боку РФ проти Української державності, формується стійкий соціальний механізм зміцнення обороноздатності країни. Різноманітні форми збереження історичної пам'яті, соціальний досвід і мілітарні практики завжди виконували функцію запобіжника у спробах руйнації традиційно прийнятих способів організації колективної взаємодії та консолідації українського суспільства на основі тисячолітнього потенціалу духовно-ціннісних надбань, тому *метою даної публікації* є дослідницька спроба запропонувати комплексний соціально-філософський аналіз суспільно-історичної динаміки змін і формування демократичних форм устрою соціального життя завдяки інтегративному феномену пластичної видозміни ідеальної конструкції соціальної дії. Головним завданням є аналіз універсального характеру критеріїв диспозиції раціональності/іраціональності, який дотепер залишається відкритою темою для міждисциплінарного методологічного семінару фахівців – це підтверджує позицію розширення значення типів постнекласичного дискурсу соціальної раціональності та відокремлення її від категоріальної науковості, як пошуку «істинного знання» у межах об'єктивних закономірностей. Доведено, що єдино-незмінним фактором, який об'єднує багатовекторність такого селекційного підходу до визначення ідеальної типологічної конструкції суспільного буття після сучасності, залишається роль і вплив самої діючої особистості. Визначено, що в умовах цифрових пріоритетів глобалізованого світу активно розгортається процедура заміщення поняття абстрактного індивіда на концепт «соціального суб'єкта діяльності». Констатовано, що кожна діюча особистість вільно може опановувати наявний технологічний інструментарій мережевого сервісу, щоб бути діяльнісно включеним у розгалужену структуру державно-політичних відносин і свідомо займати активну громадянську позицію у процесах з їх формування, звертаючись до історично закріпленого духовно-ціннісного потенціалу своєї етнонаціональної спільноти. Головною є думка про те, що саме державний устрій країни є вищою організаційною формою інтегративної типології соціальної дії, як основного способу функціонування соціальної

раціональності на засадах етноментальних принципів сумісної діяльності суверенних індивідів епохи після сучасності. Смилова трансформація класичної теорії соціальної дії М. Вебера в обґрунтовану теорію раціональної комунікативної дії у межах постмодерністського проєкту забезпечує не стільки розуміння діяльності природи людини, скільки оволодіння дією так само, як і об'єктивним світом предметних, актуальних і потенційних речей. Інтегративна структура координат індивідуальної реалізації соціальної дії завжди має суб'єктивний характер, бо сукупність таких елементів як засоби, цілі, відповідні історичні умови суспільного ладу та соціально-економічного устрою є елементами свідомості самого дівця – всі вони підпорядковані нормативно-правовій орієнтації та спрямовані бути реалізованими у глобальній перспективі планетарного устрою світспільноти, тільки так вони зможуть стати об'єктами етнокультурного спостереження та дослідження майбутніми поколіннями своїх нащадків.

Ключові слова: суспільство, діюча особа, держава, постнекласична типологія соціальної дії, соціальна раціональність, етноментальність, етнонаціональні спільноти, соціальні практики.

Summary

Vykhovanets Z. S. The socio-historical phenomenon of social action typology in the context of existence of ethno-national community. – Article.

The article is devoted to the socio-philosophical analysis of the natural potential of post-non-classical typology of social action, which is actualised thankfully to the formation of the ethno-mental spirit of new semantic coordinates and provides a strategy for practical life achievements of the subject of social relations. In the context of such historical catastrophes as full-scale aggression and a policy of terror against the civilian population by the Russian Federation against Ukrainian statehood, a stable social mechanism for strengthening the country's defence capabilities is being formed. The preservation of historical memory, social experience and military practices has been instrumental in safeguarding established methods of organising collective interaction and consolidating Ukrainian society, drawing upon a millennial legacy of spiritual and cultural heritage. *The objective of this publication* is to undertake a research endeavour that aims to provide a comprehensive socio-philosophical analysis of the socio-historical dynamics of change and the formation of democratic forms of social life achieved by means of an integrative phenomenon of the plastic modification of the ideal construction of social action. The primary objective is to undertake a comprehensive analysis of the universal nature of the criteria of rationality/irrationality, which remains an open topic for an interdisciplinary methodological seminar of specialists. This corroborates the position of an augmentation in the scope of post-non-classical discourse types of social rationality, distinguishing it from categorical scientificity as a quest for 'true knowledge' within the confines of objective regularities. It has been proven that the only constant factor that unites the multi-vector nature of such a selective approach for determining

the ideal typological construction of social existence after modernity remains the role and influence of the active personality itself. It is important to note that, within the context of the digital priorities of the globalised world, there is an active process of replacing the concept of the abstract individual with the concept of the 'social subject of activity'. It has been established that every active individual is free to master the available technological tools of network services in order to be actively involved in the ramified structure of state-political relations and consciously take an active civic position in the processes of their formation, drawing on the historically established spiritual and value potential of their ethno-national community. The fundamental premise asserts that the state structure of a nation constitutes the paramount organisational manifestation of integrative typology of social action, serving as the primary conduit for the operation of social rationality in the post-modern era. This assertion is predicated on ethno-mental principles of collaborative endeavours among sovereign individuals.

The semantic transformation of M. Weber's classical theory of social action into a well-founded theory of rational communicative action within the postmodernist project provides not so much an understanding of the active nature of man as a mastery of action, as well as of the objective world of concrete, actual and potential things. The integrative structure of coordinates of individual realisation of social action is invariably subjective in nature due to the fact that the combination of elements such as means, goals, relevant historical conditions of the social order and socio-economic system are elements of the consciousness of the actor himself. These elements are all subject to normative and legal orientation and are aimed at being realised in the global perspective of the planetary system of the world community. It is only in this way that they can become objects of ethnocultural observation and research by future generations of their descendants.

Key words: society, actor, state, post-non-classical typology of social action, social rationality, ethnomentality, ethno-national communities, social practices.

Дата надходження статті: 30.08.2025

Дата прийняття статті: 09.09.2025

Опубліковано: 30.09.2025